

Část III.

O DŮCHODECH.

(O distribuci důchodové.)

ÚVOD.

POJEM A ZPŮSOBY DŮCHODŮ.

Všechny hmotné statky za jistou dobu v hospodářství nějakém nově vyrobené tvoří hrubý výnos dotčené výroby; v hospodářství naturálním beze směn ještě trvajícím zůstává v této podobě již definitivně a přejde tak bezprostředně ve spotřebu nebo upotřebování vlastních svých producentův; v peněžním se z větší menší částky nejprv za peníze prodá a ty teprve poskytují účastníkovi výroby možnost definitivně opatřit si koupí prostředky úkojné. Leč neplatí to o tomto hrubém výnosu celém; musí on sloužit jednak k náhradě upotřebených nástrojů, spotřebovaných surovin i látek pomocných (což nazýváme nákladem výrobním ve smyslu národohospodářském), jednak slouží za pramen konsumpcí všem, kteří se při té výrobě účastnili, nebo i jiným osobám na výrobě té nesúčastněným, na něž z různých právních titulů části jeho přejdou, na př. za konání služeb osobních nebo v podobě alimentací, appanáží nebo jiných pravidelných podpor.

Sluší tedy od nákladu výrobního ve smyslu národohospodářském výše udaném rozeznávatí pojem výrobního nákladu ve smyslu soukromohospodářském; soukromý podnikatel jakožto nabízeč počítá si do výrobního nákladu i mzdy, úroky nebo nájemné placené, avšak mzdy, úroky nebo nájemné nenáleží k výrobnímu nákladu ve výše řečeném národohospodářském smyslu, neboť ony předpokládají, že ze surovin a pomocných látek za pomoci strojů a nástrojů vyrobila práce podnikatelem řízená nové hodnoty, větší, než byly obětované hodnoty surovin, pomocných látek a opotřebených částí stálého kapitálu. Toto celé plus jest zdrojem mzdy, úroků atd., které tudíž tvoří součástku čistého výnosu celkové produkce, nebo jinými slovy: Z nového přírostu hodnot způsobeného produktivním spojením kapitálu a práce dostává a

může fakticky jedině obdržeti podíl svůj i pracovník i kapitalista, kteří k tomu cíli svou práci nebo svůj kapitál podnikateli poskytli. Na věci té nic se nemění skutečností, že platí se na př. mzda a po případě úroky, nájemné, v pevných lhůtách dříve, než výrobek zpeněžen, tedy jaksi zálohou od podnikatele. Tím se pouze anticipuje jistý akt, který by dle povahy věci vlastně teprve později mohl následovati, na který však dle panujícího hospodářství peněžního mnozí z účastníků výroby, zejména dělníci, až do té doby ani nemohou čekat.

Naznačené rozdělování čistého výnosu výroby (ve smyslu národohospodářském) mezi účastníky té výroby a jiné osoby nazývá se distribucí nebo rozdělováním důchodů.

Pojem důchodu sám se vyvinuje přesně teprve za vlády hospodářství směnného, na podkladu peněz pěstovaného. Dokud panuje výhradně výroba pro vlastní spotřebu domácností a její příslušníků vůbec, není možno přesné lišení hrubého a čistého výnosu aniž důchodu a jmění.

S rozvojem peněžního hospodaření směnného měrou stále větší uskutečňuje se process rozdělování důchodového pomocí peněz a rozlišují se určitěji jednotlivé druhy důchodů. Pro důchody pak jest charakteristickou známkou toto:

1. Že mají původ svůj ve výrobě;
2. že jsou pramenem spotřeby, fondem konsumpčním a po případě pramenem nového tvoření jmění.

Ovšem dle smyslu, který se panujícím užíváním slova „důchod“ v pojem důchodu vkládá, nepatří k důchodu to, čeho třeba jest k náhradě (restituci) obětovaného kapitálu, leč s hlediska vědecké účelnosti nepočítá se ani to v důchod, co pouhou náhodou, dědictvím, darem, odkazem, výhrou atd. do jmění jednotlivcova vejde, ač může od něho i bez újmy jeho původního stavu majetkového spotřebováno býti. Co tedy nepochází z nějakého pramene dle své hospodářské povahy jisté trvalosti a pravidelnosti schopného (z práce, kapitálu), není důchodem v technickém slova smyslu. Naproti tomu bývají právě z příčiny posléz řečené do důchodu počítány i požitky plynoucí z trvalého jmění spotřebního (neb užitného), jako na př. z obytného domu vlastníkem užíváného, z parku, z ozdobné zahrady atd., což zejména v oboru daňovém má nemalou důležitost.

Dle toho budeme tedy nazývatí důchodem individuálním neb osobním všeliké statky, které v určitých stejných obdobích časových ze zdrojů poměrně trvalejších nově do jmění jednotlivců vcházejí, pokud mohou býti spotřebě obětovány bez újmy pro původní, t. j. na počátku každého období trvavší jmění těchže jednotlivců.

To jest definice důchodu individuálního, formulovaná objektivně bez ohledu na původ jeho, t. j. bez ohledu na to, účastnila-li se osoba důchod beroucí na určité nebo vůbec nějaké produkci čili nic.

Vezmeme-li za základ vztah osoby důchod beroucí k určitému pramenu, z něhož pro ni ten důchod hospodářsky plyne, bude pro všechny, kdo jistý důchod běrou za příčinou svého účastenství na určité produkci, důchod ten podílem na čistém výnosu dotčené produkce (slovo to ve smyslu národohospodářském).

K rozdělování důchodů s tohoto posléz řečeného stanoviska vztahují se nejdůležitější mezi otázkami přítomnosti. — Především sluší tu míti na zřeteli následující úvahy:

1. Mezi produkcí a distribucí panuje potud nadměru důležitá vzájemná závislost, pokud vydatností nebo velikostí výsledku produkce (t. j. čistého výnosu jejího ve smyslu národohospodářském) jest podmíněna i celková průměrná velikost důchodů. Čím vydatnější totiž ceteris paribus produkce, tím větší důchody jsou možny, tím více totiž lze rozdělití v podobě důchodů individuálních mezi jednotlivé účastníky výroby. Kdykoli se tedy zkoumá nějaké společenské zřízení (právní řád) s toho hlediska, dopouští-li lepší, stejnoměrnější rozdělení důchodů, dlužno zároveň i k tomu přihlídnouti, jak veliký čistý výnos ve smyslu národohospodářském zabezpečuje toto zřízení, dovede-li na př. zabezpečiti stejně veliký jako jiné, kteréž jím má býti nahrazeno. (Srovn. níže kritiku socialismu.)

2. Jistá nerovnost v distribuci jest nutna zvláště potud:

a) Pokud bývá podmínkou, aby jistí jednotlivci zbaveni jsouce obtíží a péčí o dostatečný důchod, věnovati se mohli činností na ukojení potřeb vyšších, potřeb kulturních, jakož i veřejným službám a vůbec obecně prospěšným úkonům;

b) i potud, pokud kynoucí vyšší důchod za obecné vlády zistných pudů, hospodářská jednání osobní rozhodně podněcujících a vedoucích, zároveň bude podnětem k dokonalejším výkonům

výrobním, když by se jinými pohnutkami (nehmotnými, nezištnými) vyvolali nedaly.

Hledí-li se k rozličným stadiím v toku času, bude zejména na stupních nižších větší nerovnost nezbytna, neboť vyšinutí se určitých jednotlivců nad obyčejnou míru krutého zápasu s přírodou jest pro vznik kultury nutno, ale to při úplné rovnosti bylo by tím méně možno, čím nedokonalejší jest ještě technika a tudíž i výsledky produkce a výtěžky její skrovné. S toho stanoviska celkového pokroku odůvodněna jest aspoň relativně i sama instituce otroctví na nižších stupních vývoje.

Čím více už se pokročilo, tím vydatnější jest produkce na základě zdokonalené techniky, tím více odpadají důvody nutnosti pro někdejší příkré rozdíly distribuce. Nadále zůstává pak nerovnost odůvodněnou jen, pokud vyšší důchod stává se odměnou původcům dokonalejších výkonů hospodářských a pro jiné pobídkou k následování. Ale nikdy odůvodněna není nerovnost, pokud by sloužila jen k tomu, aby potřeby ryze přepychové, vlastněmu obecnému kulturnímu pokroku nesloužící, u jedné vrstvy obyvatelstva počtem skrovné ukojeny byly na úkor existenčních potřeb vrstev ostatních. Z historie patrné, že distribuce závislou je na právním řádu toho kterého věku.

3. Účel hospodaření v každém národě není produkce, nýbrž dostatečná míra blahobytu a kulturního rozvoje. To však jest podmíněno distribucí, na níž závisí, jaké potřeby a do jaké míry je ta která vrstva společenská ukojití může, i zvláště, které vrstvy a jakou měrou budou mít účastensví na kulturních statcích a na podmínkách dokonalejšího vývoje. Národohospodářský ideál distribuce bude tedy takový její způsob, jakým nejlépe a nejvydatněji dosáti se dá mravního a intelektuálního rozvoje celkového, což vyžaduje, aby i vrstvám poměrně nejnepříznivěji postaveným dostalo se nejen plného ukojení fysických potřeb existenčních, nýbrž i všech takových, jejichž ukojení jest podmínkou dalšího kulturního vývoje celé společnosti lidské, který jen tehdy jest zabezpečen, jestliže všechny vrstvy její na něm participují, postupují, se povznášejí.

4. Skutečné poměry distribuce tomuto požadavku namnoze nevyhovují, čehož příčinu — aspoň z valné části — hledati sluší ve faktorech, kteří ovládají skutečnou distribuci důchodovou. To pak

jsou jednak faktorové právní, jednak jimi spolu podmínění faktorové moci (v první řadě hospodářské).

Neexistuje totiž žádný klíč přirozený, t. j. z povahy dotčených živlů při výrobě spolupůsobících aneb z povahy jejich spolupůsobení logicky odvoditelný (v tomto smyslu tedy „přirozený“), dle něhož by toto rozdělení mohlo se správně provést. Posud se nezdařil žádný pokus takový přirozený klíč nalézt, který by jednoduchou nespornou formulí problem rozdělení rozřešil a spory důchodové resp. potřebu právní úpravy vyloučil. Proto podmíněn jest celý způsob a řád distribuce vždy panujícím právě řádem právním. Ani větou, že všechen čistý výnos výroby „náleží práci“, nebylo v tom směru rozřešení docíleno, právní řád by tu jen ustanovil, že uznává toliko jediný druh důchodu, ale není tím ještě odstraněna nesnáž, jež vzejde naproti nevyhnutelné kvantitativné i kvalitativné různosti výkonů pracovních. Viděti jest to nejlépe na skutečnosti, že v samých naukách socialistických potkáváme se s trojím rozdílným heslem distribučním.

Jedni vidí je v naprosté rovnosti důchodové jako důsledku naprosté rovnosti lidské, což znamená, že všichni lidé, nejdovednější i nejneschopnější, nejpilnější i nejlínější, dostanou stejně, při čemž se spolu předpokládá, že budou tak nezištní, aby se bez ohledu na mnohost a jakost svých výkonů spokojili se stejnou měrou podílu, která by tu vyplývala přímo ze zákona a nevyžadovala by rozhodování nějaké společenské autority. Jiní je spatřují v tom, že má platiti povinnost k výkonům dle schopnosti, naproti tomu však nárok na důchod dle rozumně přípustných potřeb. Jiní konečně ve „spravedlivém podílu na výnosu práce“, t. j. na podílu dle *quantum a quale* výkonů vyměřeném. Po případě se domnívají, že podle pokroku v proniknutí zásad rovnosti budou se různá hesla moci postupně v platnost uvést, tedy na př. dle Marxa napřed posléz uvedené, dokud v lidech ještě vlivy starých řádů budou silny, pak teprve zásada na druhém místě dotčená.

Ve všech třech případech musil by takovou formulí stanoviti právní předpis, v druhém a třetím nad to určitou autoritu vyhlédnouti, která by ve smyslu a duchu té zákonné direktivy skutečnou distribuci prováděla s jistou nevyhnutelnou diskrecionární mocí (to, co teď se děje smlouvami).

Nynější právní řády přenechávají distribuci především a

hlavně svobodné smlouvě osob na výrobě současných, šetříce při tom soukromých práv již nabytých, tedy zejména soukromého vlastnictví prostředků výrobních (kapitálů). Podnikatel stává se, pokud z vlastních surovin vyrábí, vlastníkem výrobků, vůbec pak vlastníkem výnosu peněžního za výrobky nebo výkony strženého. Každý člověk může kapitálu i práce své samostatně podnikatelsky užívatí nebo je může přenechatí jiným za smluvenou náhradu. Takto tedy na podkladě nynější zásadně uznané svobody smluv uzavírá se smlouva mezi podnikatelem a pracovníkem, mezi podnikatelem a pouhým kapitalistou. Každá z těchto stran vedena svým hledišťem soukromohospodářským směřuje za největším ziskem, t. j. za podílem z čistého výtěžku produkce (ve smyslu národohospodářském) co největším. Právní řád vzdává se úkolu jakýmkoli způsobem přímo stanoviti podíly účastníků výroby z čistého výnosu jejího (ve smyslu národohospodářském); zůstává to (mimo jisté nepřímé korigující vlivy) smlouvě jejich.

Tím se však stává:

a) Že mezi oběma stranami smluvními propuká spor prospěchů, ve kterém vítězí, kdo jest za daných poměrů hospodářsky mocnější, t. j. buď majetkově nebo osobní převahou silnější (neboť právně jsou si obě strany rovný) a může tedy s účinkem omeziti nároky druhého. Tento moment stává se nejzávažnějším v naší době, zvláště pokud se týče poměru podnikatele a dělníka.

b) Zároveň jednotliví příslušníci každé z těchto dotčených stran (výrobních tříd) mezi sebou navzájem soutěží (dělníci mezi sebou o přijetí do práce, kapitalisté o uložení kapitálu, o pronajmutí domů atd.). Tato vzájemná soutěž ohrožuje tím větší měrou úspěch každého spoluzápolce, čím sama mezi nimi jest důtklivější; pročť arci přirozená snaha každé ze jmenovaných stran, jakmile svůj prospěch pochopí a platnost mu zjednatí dovede, směřuje k tomu, aby vhodnou organizačí soutěž mezi svými členy vyloučila a tím i proti druhé straně se sesílila (srovn. o koaliciích dělníků i podnikatelů).

5. Korrekтивы proti nepřiměřenostem v distribuci důchodů z toho stavu vyplývajícím hledal socialismus (kollektivistický) v odstranění více méně radikálním základních principů nynějších platných řádů právních, tedy individuálného vlastnictví prostředků výrobních a svobody smluv; i chce nahraditi je formami kollektivního vlast-

nictví a autoritativními způsoby přikazování práce i též přidělu z čistého výtěžku produkce účastníkům jejím dle některé z výše uvedených formulí svých.

V tomto svém učení tvoří socialismus, ať jest původní sociálně-filosofické východiště jeho jakékoli, plnou protivu učení individualistického (liberálního). Individualismus za jedině přirozený způsob distribuce uznává ten, jenž základním zásadám nynějších právních řádů odpovídá. Hájí tedy organizaci výroby na základě soukromopodnikatelském za uznaného individuálního vlastnictví všech podnikatelův a distribuci na základě svobody smluv.

Pokud přes to uznává, že objevují se jisté nedostatky v distribuci na tomto základě, očekává léku pro ně ve vlastní pomoci, kterou i vyšší stupeň vzdělání i zdokonalené názory mravní povedou k lepším výsledkům, než k jakým posud dospěla.

Mezi oběma těmito výstředními křídly pohybuje se řada učení, která nesměřují ke zrušení nebo odstranění individuálního vlastnictví a svobody smluv, ale dopouštějí ovšem jisté modifikace a obmezení, které mohou spočívat zejména:

a) V obmezení svobody smluv potud, pokud umožňuje vykořisťování jednoho druhým; v poskytnutí právních podkladů k pospolitě organizaci interestentů řečených sporů prospěchových i ke vzájemně smírnému vyřizování sporů mezi oběma tábory (srovn. níže o otázce dělnické).

b) V jistém pošínutí hranic soukromého vlastnictví i soukromého podnikání ve prospěch veřejného kolektivního aspoň rozšířením oboru jistých podniků veřejných (bank, pojišťoven, železných drah) a zásadným připuštěním, že lze vyloučiti jisté kategorie statků z vlastnictví individuálního (jako na př. dolů, městských domů obytných, směr radikálnější, na př. Wagnerův, již tedy tím socialismu bližší).

c) I zvláštním upravením finanční politiky států, zemí, obcí atd., takže se této vedle finančního úkolu (opatření dostatečných příjmů pro stát, zemi atd.) ukládá i zvláštní úkol sociální (sociálně-politický), totiž hlavně, aby způsobem rozdělení břemene daňového vyrovnávala příkré nestejnomyernosti v distribuci důchodů, na př. daní dědickou, zvláště upravenými daněmi přepychovými, daněmi bursovními, důrazně progressivními daněmi z důchodův atd. —

Od pojmu důchodu liší se pojem příjmu (Einnahme). Slovem

„příjem“ zahrnují se totiž všechny statky, které za jistou periodu do jmění jednotlivcova nově přibudou, tedy též ona část, která na př. pouze zápůjčkou do jmění jeho vešla nebo která jediné za náhradu spotřebovaného kapitálu sloužití musí a pod.

Výnosem (Ertrag) nazývá se pak příjem ne podle osoby, které připadá, nýbrž podle věci nebo činnosti, ze které plyne (výnos domu, práce, živnosti atd.). Výnos pak sám rozeznávat lze na hrubý, t. j. celou sumu vyrobených produktů nebo peníze za ně stržené zahrnující, a čistý, t. j. výnos po srážce nákladu výrobního. Jenom nedostatečné lišení pojmu výnosu a důchodu a nepřesné poznávání jejich charakteristické rozdílnosti bylo příčinou, že analogie výnosu hrubého a čistého byla rozšířena i na důchod a že byl též důchod rozeznáván na hrubý a čistý.

Velmi často potkáváme se s pojmem důchod národní, což není totožné ani se součtem všech individuálních důchodů v určitém národě (politickém), neboť mezi nimi jest mnoho t. zv. odvozených důchodů, jež plynou z původních, již u jiných osob počítaných, ani není totožné s čistým výnosem celé národní výroby (slovo „čistý výnos“ zde opět ve výše užívaném národohospodářském smyslu), neboť mohou jednotlivci býti i příjemci důchodů z ciziny, mají-li tam na př. uloženy kapitály, a musí tedy část čistého výnosu jejich jíti za nimi do ciziny. Záleží tudíž důchod národní z čistého výnosu národní výroby s přičtením individuálních důchodů bezprostředně ze zahraničných zdrojů plynoucích a po srážce těch částí čistého výnosu národní výroby, jež jako důchody náležejí zahraničním účastníkům výroby zdejší. K tomu bychom ještě důsledně (dle obdoby důchodu individuálního) připočetli užitek ze zdejších trvalých jmění spotřebních.